

Najpiękniejsze owady świata

ze zbiorów
Działu Przyrody
Muzeum Częstochowskiego

Papilio ulysseus Papua Nowa Gwinea

Muzeum Regionalne
im. Stanisława Sankowskiego
w Radomsku

marzec - czerwiec 2009

NAJPIĘKNIEJSZE OWADY ŚWIATA

Wystawa jest prezentacją kolekcji owadów egzotycznych, pochodzących z najodleglejszych zakątków Ziemi, którą Muzeum Częstochowskie zakupiło w 2000 r. od częstochowskiego kolekcjonera Jana Bienkowskiego. Liczy ona około 1 tysiąca okazów najpiękniejszych motyli i chrząszczy świata.

Występowanie określonych gatunków owadów uzależnione jest od warunków klimatycznych i szaty roślinnej, występującej na danym obszarze. W takim też ujęciu, czyli według krain zoogeograficznych, została zaprezentowana omawiana kolekcja.

Krainy zoogeograficzne pokrywają się w ogólnych zarysach z kontynentami, każdą z nich oddziela od sąsiednich wyraźna granica naturalna - ocean lub pasmo górskie.

Historia lepidopterologii

Historia lepidopterologii czyli nauki o motylach, ma bardzo długą tradycję. Motyw motyla od najdawniejszych czasów pojawiał się w wielu różnych kulturach. Podobizny motyli można zauważyć na egipskich freskach sprzed 3500 lat w Tebach, jak również na wyrobach wykonanych przez twórców Chin, Japonii i Ameryki. Częścią folkloru brazylijskiego są tańce na cześć zmarłych, gdzie tancerze wcielają się w postać motyla *Morpho*.

Grecy wierzyli, że przeobrażanie się poczwarki w motyla symbolizuje uosobienie ludzkiej duszy. W sztuce chrześcijańskiej fenomen metamorfozy motyla stał się symbolem zmartwychwstania. Od IX wieku motyle pojawiają się jako element zdobniczy rękopisów, umieszczany zwykle na marginesie tekstu. Owady pojawiają się również w malarstwie szesnasto- i siedemnastowiecznych mistrzów flamandzkich. W ciągu stuleci przyrodnicy tworzyli tak zwane gabinety osobliwości. Gromadzono w nich m.in. owady oraz inne twory natury. Bogactwo materiałów, przywożonych z najodleglejszych zakątków Ziemi w ciągu XVII i XVIII wieku, inspirowało ludzi nauki do rejestrowania, klasyfikowania nowych okazów, ale również przyczyniło się do bardziej systematycznego podejścia do badań przyrodniczych.

Pomimo zachodzących zmian badania przyrodnicze jeszcze przez długi czas wydawały się być przyjemnym, ekscentrycznym zajęciem dla nielicznych, bogatych osób. Moses Harris przytacza pewną historię, dotyczącą Lady Glarville. Po jej śmierci rodzina niezadowolona z postanowień testamentu próbowała go obalić, motywując to objawami obłądka, jako że *nikt przy zdrowych zmysłach nie uganiałby się za motylami*. Wiarygodność tej opowieści jest dyskusyjna, niemniej jasno wskazuje, jak postrzegano entomologów w tamtych czasach.

Wiek XIX był złotym wiekiem dla przyrodników; wspaniałe zbiory z tego okresu stanowią obecnie podstawę kolekcji wielkich muzeów przyrodniczych na świecie. Zbieranie motyli w tropikach wymagało dużych umiejętności i wytrwałości, czasem konieczne było podejmowanie długich wędrówek przez trudny teren dla zdobycia określonych gatunków. Zbieracz musiał umieć przeżyć w niekorzystnych warunkach, a także znać zwyczaje swojej zdobyczy. Wypracowano różne techniki polowu motyli. Na przykład polyskujące niebiesko motyle *Morpho* zwykle latają poza zasięgiem siatki, wysoko w koronach drzew; aby zdobyć te cenne owady budowano wysokie platformy. Na początku bieżącego stulecia A. S. Meek - badacz i przyrodnik, korzystał z pomocy Papuasów przy polowach pazi rajskich *Ornithoptera* - tubylcy mierzyli do tych motyli ze strzał.

Kraina etiopska

Krainę etiopską tworzy kontynent afrykański na południe od Sahary i Madagaskar. Z krainy tej opisano ponad 2500 gatunków motyli dziennych i wielokrotnie większą liczbę motyli nocnych, nie należy ona jednak do najbogatszych pod względem ilości gatunków. Jednymi z najbardziej charakterystycznych dla tego regionu są motyle z rodziny *Acraeidae* (Akreje), dla których Afryka jest właściwą ojczyzną.

Acraea egina
Afryka Centralna

Najczęściej ubarwione są w różnych odcieniach barwy czerwono-brązowej lub piaskowej - typowych dla afrykańskiego krajobrazu. Są to motyle niewielkie lub średniej wielkości, przeważnie z wąskimi skrzydłami i długim, cienkim odwłokiem. Na kontynencie afrykańskim i Madagaskarze występuje ich prawie 200 gatunków. Popularni są również przedstawiciele rodziny *Damidae* (Danaidy). Występujące tutaj motyle z rodzaju *Danaus* mają ubarwienie skrzydeł pomarańczowe z systemem czarnych żyłek i plamek. Wszystkie gatunki wydzielają nieprzyjemne w smaku lub trujące płyny, co w dużym stopniu zabezpiecza je przed atakiem drapieżców. Z tego powodu Danaidy są naśladowane przez wiele grup motyli.

Jedną z najliczniejszych rodzin, reprezentowanych we wszystkich krainach świata, są *Nymphalidae* (Rusalki). W Afryce występuje m.in. rodzaj *Charaxes*, do którego należą najlepiej latające motyle na świecie, osiągające szybkość około 74 km na godzinę. *Charaxes brutus*, którego prezentujemy na wystawie, z powodu szybkiego lotu na dużych wysokościach należy do rzadkości w kolekcjach entomologicznych.

Zbieranie dziko żyjących motyli jest w Afryce bardzo intratnym zajęciem; dochody, osiągane ze sprzedaży rzadkich gatunków, pozwalają na utrzymanie dużej rodziny. Kraina etiopska może się również poszczycić największymi i najładniejszymi chrząszczami z rodziny *Cetoniidae* (Kruszczyce).

Kraina indoaustralijska

Rozciąga się od Pakistanu aż po Australię i Nową Zelandię, charakteryzuje się klimatem tropikalnym. Jest to jedna z najbogatszych w owady część świata. Do występującej tutaj rodziny *Papilionidae* (Pazie) należą największe, a także najpiękniejsze motyle świata. Szczególnie wyróżniają się ogromne pазie rajskie z rodzaju *Ornithoptera*.

Ornithoptera priamus
Papua Nowa Gwinea

Samice niektórych *Ornithoptera* osiągają rozpiętość skrzydeł powyżej 25 cm. Samce, chociaż mniejsze, mają przepiękny, błyszczący, złoty lub zielony rysunek na czarnym tle. Pazię rajskie z rodzaju *Troides* mają urzekające barwy, będące kombinacją barwy strukturalnej i prześwitującego żółtego barwnika.

U okazów *Troides magellanus* z Filipin, oglądanych z góry, widoczny jest tylko żółty barwnik, natomiast pod kątem ostrym widać na skrzydle tylnym piękne refleksy barwy różowej i zielonej.

Troides hypolitus
Indonezja

Charakterystyczne dla tej krainy są *Amathusiidae* (Amatusie), spokrewnione z południowoamerykańskimi Morphidae. Najbardziej zbliżone do nich są gatunki z rodzaju *Stichophtalma*, posiadające bardzo duże oczka na spodzie skrzydeł.

Przedstawiciele rodziny *Danaidae* (Danaidy) w tym regionie należą m.in. do rodzaju *Idea*, mającego specyficzny „papierowy” wygląd oraz charakterystyczny czarny rysunek na skrzydłach.

Do rodzaju *Danaus* należy najślimiejszy migrujący gatunek *Danaus plexippus*, który występuje niemal na całym świecie.

Danaus plexippus
Papua Nowa Gwinea

Kraina neotropikalna

Tworzy ją Ameryka Południowa, znaczna część Meksyku i Wielkie Antyle. Z zachodu na wschód płynie Amazunka z rozciągającymi się nad jej brzegami wiecznie zielonymi lasami deszczowymi, w których występuje największa na świecie liczba i różnorodność owadów.

Najbardziej charakterystyczne dla tego regionu są motyle z rodziny **Morphidae** (Morfidy) o pięknych, metalicznie połyskujących we wszystkich odcieniach koloru niebieskiego, skrzydłach. Na każdej wystawie przyrodniczej właśnie te błękitne motyle morfo najbardziej przyciągają uwagę zwiedzających. Należą do najśliczniejszych i najbardziej izucających się w oczym mieszkańców tropikalnej puszczy. Latające, żywe motyle sprawiają wrażenie błękitnej błyskawicy.

Morpho helenus
Peru

W krainie neotropikalnej występuje licząca około 80 gatunków rodzina **Brassolidae** (Brasolidy). Występują one przeważnie w lasach; latają tylko o zmierzchu lub o świcie. Motyle z rodzaju *Caligo*, znane na świecie jako „motyle-sowy”, nazwę swoją zawdzięczają rysunkowi na spodniej stronie skrzydeł, który przypomina twarz sowy z dwójgim dużych oczu.

Tylko w lasach tropikalnych Ameryki Południowej żyją motyle z rodziny **Heliconiidae** (Helikonidy), które natura wyposażyla w substancje toksyczne zawarte w ciałach, dzięki czemu są niejadalne dla drapieżców. Typowy dla rodzaju *Heliconius* jest tzw. „motyl-zebra” *Heliconius charithonia*, w piękne czarno-żółte paski. Ich charakterystyczną cechą jest gromadzenie się w nocy w „grupy noclegowe”, obsiadające krzewy napolanach.

Motyle nocne i chrząszcze

Odrębny zbiór stanowią motyle nocne i chrząszcze - reprezentanci wymienionych wyżej krain geograficznych.

Motyle nocne imponują nie tylko różnorodnością barw i kształtów, ale również rozmiarami.

Jest wśród nich największy pod względem rozpiętości skrzydeł motyl świata - ***Thysania agrippina***, występujący w lasach deszczowych Ameryki Południowej i Środkowej.

Motyłem nocnym o największej powierzchni skrzydeł jest indoaustralijski ***Attacus atlas***, na którego piękne, wzorzyste ubarwienie składają się różne odcienie różu, czerni i brązu.

Do motyli nocnych należą również gatunki z rodziny ***Uranidae***. Jednak motyle te prowadzą dzienny tryb życia, jak np. występujący na Madagaskarze ***Urania ripheus***. Zaliczany on jest do najpiękniejszych motyli świata. Niegdyś używano go do wyrobu biżuterii w stylu secesyjnym.

Wśród chrząszczy są również okazy, które zdumiewają swoją wielkością, takie jak największy chrząszcz świata, południowoamerykański ***Dynastes hercules***.

Występujący w deszczowych lasach równikowych Afryki ***Goliathus goliatus***, należy do największych i najcięższych chrząszczy świata. Jest tak duży, że w czasie lotu wydaje dźwięki podobne do małego helikoptera!

Ewa Kaczmarzyk

Goliathus goliatus
Afryka

Autor wystawy:
Ewa Kaczmarzyk

Korekta tekstu:
Katarzyna Jeziarska

Projekt i skład:
Elżbieta Janik

Techniczna realizacja wystawy:
Janusz Zwolski

Muzeum Częstochowskie
al. NMP 45 A 42-200 Częstochowa
sekcja II tel. 034 360 56 31, tel./fax. 034 360 54 55
e-mail: muzeum_czest@interia.pl
<http://mcz.net-galeria.art.pl>

**Muzeum Regionalne im. Stanisława Sankowskiego
w Radomsku**, ul. Narutowicza 1
tel. 044/6835651; 044/6850076
e-mail: muzeum@radomsko.pl
www.muzeum.radomsko.pl